

ORHAN PAMUK'UN *KAFAMDA BİR TUHAFLIK* ADLI YAPITINDA ALEVİLİK İNANCI

THE BELIEF IN ALEVİSM IN ORHAN PAMUK'S WORK A STRANGENESS IN MY MIND

ERDİ DEMİR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Çalışmanın konusu, Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* isimli romanında Alevilik inancıyla ilgilidir. Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* isimli romanı Alevilik inancı, anlam dünyası ve pratikleri bağlamında zengin bir içeriğe sahiptir. Araştırmada edebiyat sosyolojinin imkânlarından yararlanılarak Alevilik inancı ve kimliğine dair söylemler yorumlanmış ve özetlenmiştir. Nitekim edebiyat sosyolojisi eserin kaleme alındığı dönemin yaşam tarzını, değerlerini, inancını, ekonomik sistemlerini, dünya görüşünü, düşünce yapısını edebiyatın kendine özgü karakteristikleriyle betimleme disiplindir. Bu makalede Alevilik olgusu araştırmanın merkezine alınmış; Alevilik kültürüne dair pratikler, toplumun Alevilik inancı ve kimliğine dair bakış açısı, Aleviliğin nasıl temsil edildiği irdelenmiştir. Araştırma neticesinde taşradan İstanbul'un varoş semtlerine göç etmiş, dar görüşlü ve hamaset dolu kimselerin Alevilik inancına sahip sosyal grupları merkezli bir bakış açısıyla değerlendirdiği, 1970'li yıllarda İstanbul'da yaşayan Alevi vatandaşların toplumda öteki, istenmeyen ve hoş karşılanmayan kimseler olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Aile, evlilik kurumu, din, eğitim, iş hayatı, askeriye ve toplumsal yaşam başta olmak üzere Alevi bireylerin ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Romanda, ayrımcılık ve dışlanma sebebiyle aynı inanca sahip ya da aynı etnisiteye mensup bireyler arasında organik bir dayanışma ve yardımlaşma ağı gelişmiş, mekânsal kümelenmeler ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda Alevilik kavramının söylem olarak siyasallaştırıldığı anlaşılmış, toplumun bakış açısının bir ürünü olarak Alevilik toplumda kabul görmeyen, marjinal bir yaşam tarzının ürünü olarak sunulmuştur. Duttepe ve Kültepe isimli yerleşkeler iki farklı sosyolojik mekân olarak kurgulanırken Alevilik olgusunun yaşam biçimleri üzerinden tanımlandığı görülmüştür. Bu çalışmanın Alevilik literatürüne düşünsel ve kültürel açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kafamda Bir Tuhaflık*, Alevilik, Kültür, Kimlik, İnanç, Ötekileştirme.

Abstract

The subject of the study is related to the belief of Alevism in the novel titled *Bir Oddity in My Head* by Nobel Prize-winning author Orhan Pamuk. Orhan Pamuk's novel *A Strangeness in My Head* has a rich content in the context of the belief of Alevism, the world of meaning and its practices. In the research, discourses about the belief and identity of Alevism were interpreted and summarized by using the opportunities of literature sociology. As a matter of fact, the sociology of literature is the discipline of describing the lifestyle, values, beliefs, economic systems, thought structure of the period in which the work was written with the unique characteristics of literature. In this article, the phenomenon of Alevism is taken as the center of the research; the practices of Alevism culture, the perspective of society on Alevism belief and identity, and how Alevism is represented are examined. As a result of the research, it was understood that narrow-minded and hamas-filled people who migrated from the countryside to the suburban districts of Istanbul evaluated social groups with Alevism belief from a Sunni-centered perspective, and Alevi citizens living Istanbul in the 1970s were seen as other, undesirable and unwelcome people in society. It has been determined that Alevi individuals are exposed to discrimination and exclusion, especially in the family, marriage institution, religion, education, business life, military and social life.

Keywords: *A Strangeness In My mind*, Alevism, Culture, Identity, Faith, Othering.

Giriş

Ferit Orhan Pamuk, 1952 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Orta-üst gelir düzeyine sahip, mimar ve mühendis aile bireylerinin arasında yetişen Pamuk, Robert Kolejinde lise eğitimini tamamlamıştır. Pamuk, çocukluktan itibaren abisi Şevket, Annesi Şeküre Hanım, babası Gündüz Bey ve aile bireyleri birlikte Nişantaşı'nda, hizmetçilerin de bulunduğu büyük bir evde yaşamıştır (Taş, 2016, 505). Kendi yaşantısından önemli kesitler taşıyan *Cevdet ve Bey ve Oğulları* ile *Sessiz Ev* romanlarında mutsuz, aldatılan kadınlar kurgulayan Pamuk, yapıtlarına kendi iç dünyasının doğasını yansıtmıştır (Cengiz, 2010, 67; Pamuk, 2013, 117).

2008 yılında *Masumiyet Müzesi* romanını yayımlayan yazar, romanında Doğu-Batı çatışması, modernliğin eleştirisi, Alevi ve Sünni kampaşması, bekâret, namus, göç, 1980 Askeri Darbesi ve İstanbul'un sorunları gibi temaları ele almıştır. Roman ile aynı ismi taşıyan *Masumiyet Müzesi* adında İstanbul, Çaycuma'da bir müze açan Orhan Pamuk, ilk kez romanda ismi geçen öyküleştirdiği bir yapıyı gerçek hayata taşımıştır (Demir, 2021, 307). Romanda toplumsal dokudaki etnik, dinsel ve mezhepsel farklılıkların toplumsal ilişkileri ve yaşam alanlarını etkilediği görülmektedir. Nitekim Çukurcuma'yı sosyolojik olarak betimleyen yazar, Çingenelerden, fırın işçilerinden, Tunceli kökenli Alevi bireylerden, göçmenlerden, işsiz ve yoksul insanlardan bahsetmiştir (Gelir, 2019, 603). Aynı sosyolojik özellikleri sahip insanların aynı yerleşkelerde yaşamlarını sürdürmeleri, mekânsal kümelenme açısından önemlidir.

2014 yılında *Kafamda Bir Tuhaflık* romanını yayımlayan Pamuk, orta-üst gelir ve meslek grubuna ait karakterler ve bunların yaşadıkları mekânlar yerine 1957 yılında Konya'nın Beyşehir İlçesi, Cennetpınar köyünde dünyaya gelen ve 1969 yılında ekonomik sorunlar sebebiyle İstanbul'a göç eden Mevlut Karataş'ın göç hikâyesini anlatmıştır. Taksim, Beyoğlu, Şişli, Çukurcuma, Üsküdar ve Galata gibi mekânlarda geçen diğer romanlarının aksine Pamuk, *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Kasımpaşa, Tarlabası ve Fatih gibi şehrin ötekileştirilmiş insanların ötekileştirilmiş olay ve durumlarına değinmiştir (Güngör, 2015, 125). Yoksulluk, kız kaçırma, iç göç, gecekondulaşma, yabancılaşma, sosyal adaletsizlik, getirim, iltimas, askeri darbeler, Sünni-Alevi çatışması, siyasal ve dinsel kutuplaşma gibi izlekler romanda işlenmiştir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Mevlut'un kafasındaki tuhaflığın sebebi yalnızlık duygusu ve kendisini İstanbul'daki kent hayatına ait hissedememesidir. Mevlut'un kafasındaki tuhaflık felsefi bir arayışın ürünüdür (Genç, 2020, 9). Yoksulluktan kurtulmak için türlü işler yapan Mevlut fakirliği bir türlü yenememiş, âşık olduğu Samiha isimli kadınla evlenmek yerine yanlışlıkla ablası Rayiha'yı kaçırmıştır. Rayiha ile evlenen Mevlut, mutlu bir aile hayatına kavuşmuş fakat kafasındaki tuhaflık gitmemiştir. Mevlut, insan olmanın farkındalığına varmış, düşünen, sorgulayan, yaşamın amacını irdeleyen bir arayış içerisindedir (Cengiz ve Gürel, 2019, 971).

Budak (2015, 70) romanda Mevlut'un aşkı, hayata tutunma çabası anlatılırken bir yandan da iç göç süreciyle sosyal ve kültürel yapısı değişen bir şehrin sosyolojisinin anlatıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda romanın asıl kahramanı arka planda İstanbul şehri olduğu anlaşılmaktadır. Romanda esas itibarıyla Sünni-Alevi gerilimleri yaşam tarzı ve siyasal kutuplaşmalar üzerinden sunulmuştur. *Kafamda Bir Tuhaflık* Alevilik inancına sahip bireylerin yaşam biçimleri, meslekleri, değerleri ve sosyal alışkanlıkları bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Mevlut, Alevi-Sünni ayrımını yaşayarak gündelik yaşamında tecrübe ederek öğrenen bir karakterdir. Bu ayrımı ilk olarak

amcası Hasan Aktaş'ın oğlu Süleyman'dan duymuştur. Yapıt incelendiğinde iç göç sonrasında yaşanan toplumsal değişim sürecinin yansımaları romanda görülmektedir. Alevi ve Sünni insanların yaşadıkları mahalleler, dinsel pratikler (namaz, oruç, ramazan ayları) farklılık arz etmektedir (Kula, 2016, 10). *Masumiyet Müzesi* ve *Kafamda Bir Tuhafılık* gibi romanlarında Alevilik inancına karşı halkın içselleştirmiş eğilim ve tutumlarını yansıtmaya çalışan yazarın, Alevilik inancına karşı duyarlılık gösterdiği düşünülmektedir.

Kafamda Bir Tuhafılık romanında Alevi-Sünni çatışmasının durumu şu şekilde çözümlenebilir;

Birinci anlatısal önerme: Toplumsal ve dinsel çatışmazlık durumu.

İkinci anlatısal önerme: Sağ ve sol ideolojik motifli Alevi-Sünni gruplar arasında çatışma ve gerilimlerin yaşanması

Üçüncü anlatısal önerme: 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile çatışma durumunun durdurulmaya çalışılması

Dördüncü anlatısal önerme: Alevi-Sünnî kavgasının sonlanmaya başlaması (güvenlik güçleri müdahalesi, göç vb.)

Beşinci anlatısal önerme: Tekrar tesis edilen asayiş ve çatışmazlık durumu (Güngör, 2015, 128).

1. Yöntem

Edebiyat sosyolojisi, birey ve toplumsal hayat ilişkisini irdeleyen, toplumsal hayatta bireylerin yaşadıkları, deneyimledikleri olay ve durumları inceleyen bir disiplindir. Toplumsal yaşamın ve gündelik yaşam pratiklerinin edebiyattaki izdüşümlerini kendine özgü ilkeleriyle inceleyen bu disiplin; eser, yazar, okur ve toplum arasındaki etkileşimi yansıtmaktadır (Cuma, 2009, 81). İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişim gösteren edebiyat sosyolojisi, edebiyata toplumsal yaşamı taşıdığı gibi edebî bilimlere de sosyolojik bir derinlik kazandırmıştır (Yazıcı, 2009, 44, 46). Edebiyat, toplumların dünya görüşü, yaşam tarzı ve fikir geleneğini yansıtan bir ifade biçimidir. Nitekim toplumların tarihsel olarak tecrübe ettikleri savaşlar, göçler, soykırımlar, zaferler ve sürgünler gibi toplumsal bellekte yer etmiş olaylar ve olguların aktarılması ve ifade edilmesi edebiyat disiplini ile anlam kazanmaktadır.

Edebiyat sosyolojisi insan ve toplum ilişkisine farklı bir bakış açısı oluşturmuş, insan ve toplum arasındaki güçlü ilişkiyi çözümleyebilecek yeni enstrümanlar geliştirmiştir. Bu bağlamda insan ve toplum arasındaki sosyal bağı daha iyi analiz edebilecek yeni bulgular, yani kavramlar ve anlayışlar geliştirebilmek amaçlanmaktadır (Şatıroğlu, 2012, 173). Edebiyat sosyolojisi vasıtasıyla toplumu anlama, toplumsal ilişkileri çözümleme, kültürel ve dinsel ilişkileri yorumlama yetisi gelişmektedir. “Edebiyat sosyolojisi edebî eserlerin sosyal değerlendirmesini yapmakla beraber eser, yazar, toplum üçgeni arasındaki ilişkiyi açıklamayı kolaylaştırır.” (Güntay, 2016, 36). Edebiyat kuramcısı Berna Moran’a (1988, 17) göre “Edebiyatın özü, ideal olanı değil, toplumsal gerçekliği yani olduğu gibi dış dünyayı betimlemektir.” Edebî yapıtlar kaleme alındıkları dönemin sosyal atmosferini, ekonomik sistemini, siyasi iklimini, kültürel karakteristiklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu bağlamda edebî yapıtların toplum bilimi ile aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Milan Kundera, “Roman Sanatı” isimli çalışmasında İsrail tarafından verilmekte olan en önemli ödülün

uluslararası edebiyat ödülü olmasının tesadüfle açıklanamayacağını” belirtmiştir (Kundera, 2012, 147). Nitekim edebî metinlerde toplumların tarihsel ve toplumsal geçmişleri, benlikleri, aidiyet ve mensubiyetleri ortaya koyulmaktadır. Kırtıl (2012, 292) edebiyat sosyolojisinin sadece toplumsal kurumlara odaklı bir çalışma alanı kapsamadığını belirtmiştir. Nitekim toplumsal kurumların yanında normlar, değerler sistemi, mezhep, inanç, gelenek ve görenekler gibi birçok toplumsal olgu edebiyat sosyolojinin inceleme alanına girebilmektedir. Edebiyat sosyolojinin imkânlarından yararlanarak *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında;

1-Yazarın ve romancılığının araştırılması

2-*Kafamda Bir Tuhaflık* romanının araştırılması

3-*Kafamda Bir Tuhaflık* romanındaki din, toplum ve birey ilişkisinin sosyolojik açıdan incelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmada Alevilik olgusu merkeze alınmak suretiyle edebiyat sosyolojisi bağlamında roman değerlendirilerek Alevilik inancı ve pratikleriyle ilgili söylemler sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

2. Romanın Olay Örgüsü

Orhan Pamuk’un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı yapıtının akışı Mevlut’un kafasındaki tuhaflık ile şekillenmiştir. Mevlut’un kafasındaki tuhaflık; zaman ve mekâna bağlı olarak İstanbul’daki kent yaşamına uyumsuzlukla ilgilidir. Kendisini İstanbul’da yabancı hissedenden Mevlut, içindeki yalnızlık psikolojisini yenememiş, düşünceli, hayatın anlamını detaylarda arayan bir karakterdir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanı 480 sayfadan oluşmakta olup; 43 senelik zaman aralığını kapsamaktadır.

Orhan Pamuk’un, ilk basımı 2014 yılında gerçekleşen *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı romanı toplum ve inanç ilişkisini ayrıntılarıyla yansıtmaya bakımdan önemli bir işleve sahiptir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanı Alevilik inancı ve değerlerine ilişkin zengin bir içeriğe sahiptir. Nitekim edebî eserler kaleme alındığı toplumun inanç, mezhep ve değerlerini büyük ölçüde yansıtmaktadırlar. 1957 yılında Konya ilinin Beyşehir kazası, Cennetpınar köyünde dünyaya gelen Mevlut Karataş’ın 1969 yılında çeşitli sebepler nedeniyle İstanbul’a göç etmesini konu alan roman, adeta Türkiye’nin iç göç tarihini özetler niteliktedir. Romandaki temel çatışma, sosyolojik, ekonomik, ideolojik boyuttadır. Farklı inançlara sahip insanların belirli bölgelerde topluca yaşamaları, mekânsal ve dinsel kümelenme, ideolojik çatışma, yaşam tarzı, dünya görüşünün farklılığı gibi unsurlar bu çatışmayı yoğunlaştırmıştır (Akpınar ve Şahin, 2017, 338). Henüz 12 yaşındayken geçim sıkıntısı sebebiyle babası Mustafa Karataş ile birlikte İstanbul’a gelen Mevlut, İstanbul’da kira bedelini karşılayabilecek maddi güçleri olmadığından Bingöl, Dersim, Erzincan, Sivas ve Tokat gibi şehirlerden gelen Alevilerin yaşadığı Kültepe isimli bir gecekondu bölgesine yerleşmişlerdir (Sarıkaya, 2015, 84). *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Sünni-Alevi, sağ-sol, muhafazakâr ve modern çatışmalarını insanların yaşam biçimleri üzerinden kurgulayan yazar, Ferhat karakterinin şahsında Alevilik inancı ve kimliğini temsil etmiştir (Demir, 2022, 109).

Kültepe, tepesinde yakılan çöp yığınları sebebiyle bu ismi almış, yoksul insanların yaşadığı bir yerleşkedir. Kültepe’nin girişinde Alevi, sol görüşlü ve sosyalist gençlerin vakit geçirdikleri “Yurt Kahvesi” isimli bir kahvehane mevcuttur. Yurt Kahvesinde toplanan bu gençlerin amacı, Çin ve Rusya’dakine benzer özgür ve eşitlikçi bir toplum yaratmaktır (Pamuk, 2014, 205). 1966 yılından sonra elektrik, su

ve kanalizasyon gibi alt yapı hizmetleri tamamlanan Kültepe'nin hemen karşısında Duttepe isimli farklı bir gecekondu bölgesi yer almaktadır. Duttepe, çoğunlukla İç Anadolu, Karadeniz ve farklı bölgelerden insanların göç ettiği, Sünni Müslüman ve milliyetçi dünya görüşüne sahip insanların yaşadığı bir yerdir. Duttepe'de milliyetçi dünya görüşüne sahip gençlerin toplandıkları "Memleket Kahvesi" mevcuttur (Pamuk, 2014, 103). Bu kahvede toplanan milliyetçi dünya görüşüne sahip gençlerin hedefi, Orta Asya'da Rus ve Çin baskısı altında yaşayan Orta Asya ve Doğu Türkistan Türklerini bu baskıdan kurtarmak ve Türk Birliğini gerçekleştirmektir. Amcası Hasan Aktaş ve ülkücü amca çocukları Korkut ve Süleyman'a rağmen, Mevlut'un en iyi arkadaşı Bingöl'den göç etmiş sol görüşlü ve Alevi Ferhat olmuştur. Mevlut'un Ferhat ile 1971 yılında okulda başlayan tanışmaları sonrasında iyi bir dostluğa dönüşmüştür. Ferhat ile Mevlut birlikte şans oyunları kâğıdı satmışlar okuldan sonra garsonluk vb. işlerle meşgul olmuşlardır.

Beşşehir'den gelenlerin yoğurt sattığı, Tokat'tan gelenlerin simit sattığı, Rizelilerin fırıncılık işleri ile uğraştığı İstanbul'da Mevlut ve babası gündüz yoğurt; akşamları ise boza satarak geçimlerini sağlamışlardır. Tüm derslerde başarılı olamayan Mevlut, Bingöl'den gelmiş Kürt ve Alevi arkadaşı Ferhat'la siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Sosyalist gençlerle sokak duvarlarına boya ile yazılar yazan Mevlut, bir yandan ülkücü amcaoğulları Korkut ve Süleyman ile birlikte solcu ve Alevilerin yaşadığı semtlerde duvarlara milliyetçi ideolojiyi savunan yazılar yazmıştır. 1974 yılında Beyoğlu'nda bulunan Elyazar sinemasında ilk kez erotik film seyreden Mevlut, kendi içinde sürekli psikolojik çatışmalar yaşayan bir karakter olmuştur. 1978 yılında amcası Hasan Aktaş'ın oğlu Korkut, Beşşehir'in Gümüşdere köyünden Boynueğri Abdurrahman Efendi'nin kızı Vediha ile evlenmiştir. Bu düğünde Vediha'nın kız kardeşi Samiha'yı gören Mevlut, ona âşık olmuştur. Samiha'nın gözlerini ve bakışlarını bir türlü unutamayan Mevlut, amcasının küçük oğlu Süleyman'ın yardımıyla Samiha'ya "Rayiha" hitabıyla üç sene boyunca aşk mektupları yazmıştır (Pamuk, 2014, 17).

Süleyman ise Samiha yerine Vediha'nın ortanca kız kardeşi Rayiha'ya bu mektupları göndermiştir. Bu arada 1970'li yılların ortasından sonra ülkede Sünni-Alevi kavgası, sağ-sol çatışmaları hızlanmıştır. 1978 yılının Aralık ayında Maraş olayları olarak bilinen olaylarda Maraş'ta yaşayan 150 Alevi vatandaş öldürülmüş, Alevilerin evlerine boya ile işaret konulmuş, evleri ateşe verilmiştir (Pamuk, 2014, 312). 1980 yılında askere giden Mevlut, Kars şehrinde askerlik yapmaktayken 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe olmuş, yönetime askerler tarafından el konulmuştur. Kars'taki Garnizon Komutanı'nın darbeden sonra aynı zamanda Kars Belediye Başkanı ilan edilmesiyle birlikte komutanın garsonluk ve yakın hizmetlisi görevini yürüten Mevlut, askerde kısmen de olsa rahat bir hayat yaşamıştır. Bir süre sonra babasının ölüm haberini alan Mevlut, askeriyeden izin alarak Kars'tan İstanbul'a gelmiş ve babasının cenazesine katılmıştır.

Askerlik sonrası İstanbul'a geri dönen Mevlut, 1982 yılında Süleyman'ın yönlendirmesi ve yardımıyla Beşşehir'de Gümüşdere Köyü'nden Boynueğri Abdurrahman Efendi'nin kızı Samiha'yı kaçırmıştır. Gece karanlığında kızın yüzünü fark edemeyen Mevlut, kaçırdığı kızın Samiha değil, Samiha'nın ablası Rayiha olduğunu öğrenmiştir. Rayiha'yı kaçırdığı için evlenmek zorunda kalan Mevlut, arkadaşı Alevi Ferhat'ın bulduğu bir imamın nikâh kıymasıyla Rayiha ile evlenmiştir. Rayiha'dan 1983 yılında Fatma isimli kızı dünyaya gelen Mevlut, geçim derdiyle

yazları dondurma satmaya başlamıştır. Ayrıca garsonluk, tavuk pilav satıcılığı, otopark bekçiliği, bozacılık ve Binbom Büfe’de kasiyerlik gibi işlerde çalışmıştır. Rizeli Müteahhit Hacı Hamit Vural’a yanaşan amcaoğulları Korkut ve Süleyman’ın maddi durumu güçlenirken Mevlut, sürekli iş değiştirmiş ve bir türlü dikiş tutturamamıştır. Amcaoğlu Korkut’un Vediha’dan Bozkurt ve Turan isminde iki oğlu dünyaya gelmiş, Mevlut’un ise Rayiha’dan Fatma ve Fevziye isminde iki kızı dünyaya gelmiştir. Geceleri boza satarken bir eve boza satmak için çıkan Mevlut, Çarşamba semtinde bir şeyh ile tanışmış, gece boza satarken köpeklerin saldırısından korunmak için şeyh ona bir dua öğretmiştir. Rayiha’nın kardeşi Samiha’nın Mevlut’un Alevi arkadaşı Ferhat’a kaçması romanın önemli bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Nitekim Mevlut’un aslında görüp beğendiği, mektuplar yazdığı kişi Rayiha değil, Samiha’dır. Samiha ise Mevlut’un en yakın arkadaşı Alevi Ferhat’a kaçmıştır. Bacanakların birlikte açtığı Bacanaklar bozacısında eşleri de çalışan bacanaklardan Mevlut, kasada durmaktadır. Nitekim müşterilerin bir kısmı başörtülü kadınların olduğu bir mağazadan alışveriş etmekten imtina etmiştir (Pamuk, 2014, 323). Mevlut’un eşi Rayiha üçüncü çocuğuna hamileyken çocuğu düşürmek istemiştir. Evde farklı bir tür ilaç içerek çocuğu düşürmek isteyen Mevlut’un eşi Rayiha, hastaneye götürülmesine rağmen kan kaybından vefat etmiştir. Eşini kaybettiği için büyük üzüntü duyan Mevlut, yalnızlık psikolojisine bürünmüştür (Ankay, 2021, 293). Kendisi okuyamadığından kızlarının okuması için büyük çaba harcayan Mevlut’un büyük kızı Fatma, Turizm fakültesini kazanmış çok geçmeden İzmirli Burhan adında bir çocukla evlenmiştir. Akabinde 17 yaşındaki kızı Fevziye’nin Erhan isimli bir taksiciye kaçması karşısında Mevlut, hayatta yapayalnız kalmıştır. Büyük kızı Fatma İzmir’e yerleşmiş, küçük kızı ise aslen Düzceli olan bir aileye gelin gitmiştir. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Mevlut’un Alevi arkadaşı Ferhat’a kaçan Samiha, Ferhat’ın gece hayatını ve alışkanlıklarını bahane ederek onu terk etmiştir. Korkut ve Vediha başta olmak üzere aile bireylerinin yapıcı tavrı ile Mevlut’un Samiha ile evlenmesinin yolu açılmış, Samiha ile Mevlut evlenmiştir. Nihayetinde gerçekten mektuplar yazarak âşık olduğu kadınla evlenen Mevlut, muradına ermiş olmasına rağmen vefat eden eşi Rayiha’yı aklından çıkaramamıştır. Gecekonduların yerine apartman dairelerinin yapılması ile Samiha ile birlikte onlardan birine taşınan Mevlut, hayatını artık buraya taşımış geceleri boza satmaya devam etmiştir.

3. *Kafamda Bir Tuhaflık ve Alevilik*

Orhan Pamuk’un *Kafamda Bir Tuhaflık* isimli romanı kültür, kimlik ve Alevilik inancı bakımından oldukça zengin sosyolojik içeriğe sahiptir. *Kafamda Bir Tuhaflık*, ekonomik motivasyonlu bireylerin yaşam mücadelesini, geçim dertlerini içeren bir romandır. Mekân, kültür ve inanç ilişkilerini yansıtan romanda Duttepe ve Kültepe isimli yerleşkeler, sosyolojik ve dinsel açıdan farklı insanların yaşadıkları yerler olarak kurgulanmıştır.

Kafamda Bir Tuhaflık romanında sıklıkla Sünni ve Alevi çatışmasının yaşam biçimi üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Namaz kılanlar, kılmayanlar, oruç tutanlar, tutmayanlar biçiminde ayrıma giden yazarın, Alevilik inancı ve kültürüne ilişkin toplumun bakış açısını ayrıntılı olarak yansıttığı anlaşılmaktadır. Yazarın “Kültepe’nin Alevileri Duttepe’ye camiye namaza da gitmiyorlardı.” (Pamuk, 2014, 205) şeklindeki söylemi Sünni Müslümanların düşünce ve anlam dünyalarında

Alevi bireyleri namaz kılmaz kimseler olarak gördüklerini göstermektedir. Duttepe ve Kültepe şehir merkezinden uzak, ulaşım, altyapı hizmetlerinden mahrum yerleşkelerdir. İşsiz, yoksul ve göçmen insanların yaşadığı bu yerler, gecekondu bölgesidir. Bahse konu gecekondu bölgeleri zengin olup köye geri dönmeye önce bir geçiş bölgesi özelliğindedir (Pamuk, 2014, 102). Bu bağlamda romanda mekânı üreten sadece bireylerin sosyoekonomik durumları değil bireylerin yaşam tarzları, toplumsal değerleri, norm ve inanç yapıları olduğu anlaşılmaktadır. Aynı toplumsal değerlere sahip bireyleri bir araya getiren önemli unsurların başında inanç yapısı gelmektedir.

Beyşehir'den İstanbul'a göç eden kimselerin çoğu maddi sebeplerden dolayı evlenemeyen bekâr erkeklerdir. İslam dini ibadetleri bakımından farklı görüşlere sahip bu gecekondu bölgelerinde Duttepeliler ve Kültepelilerin %99'u Ramazan ayında oruç tutarken Kültepe'de Ramazan'da oruç tutanların oranı yüzde yetmişten fazla değildir (Pamuk, 2014, 205). Mevlut Karataş'ın en yakın arkadaşı, Bingöl göçmeni Alevilik inancına sahip Ferhat'tır. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Ferhat'tan bahsedileceği zaman Ferhat'ın Alevilik kimliğinin ön plana çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Romanda milliyetçi dünya görüşüne sahip, Sünni bir Müslüman olan Mevlut'un amcasının oğlu Süleyman'ın Alevilik inancının öğretileri ve değerler sistemini ötekileştirici bir söylem ile küçümsediği görülmektedir. Bu durum kırsaldan kentlere göç etmiş insanların Alevilik inancına sahip bireylere bakış açısını ortaya koyması bakımından değerlidir. Neticede bahse konu insanların çoğu taşradan İstanbul'a göç etmiş, dar bakışlı ve hamasetle dolu kimseler olduğu görülmektedir.

“Süleyman: Hacı Hamit Vural'ın Duttepe'deki bekâr gecekondualarında kalan bazı işçilerin otuz bircilikten işe devam edemeyip, eli ayağı tutmaz olup köylerine geri gönderildiğini, Mevlut biliyor mu acaba? Arkadaşı Ferhat Alevilikte bile istimanın yasak olduğunu ona söylemiyor mu?” (Pamuk, 2014, 178).

Şeklinde söylem geliştirmiştir. “Alevilikte bile” ifadesi Alevilik inancına ve Alevi bireylere karşı toplumun bakışını ortaya koyması bakımından değerlidir. Ferhat'ın Alevilik inancını benimsemiş olmasına rağmen Rayiha ile Mevlut'un dinsel nikâh kıyabilmesi için arkadaşlarına imam bulması ise saygı, hoşgörü ve iyimserlikle açıklanabilir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Alevilik inancının toplumsal izdüşümleri hayatın her alanına nüfuz etmiştir. İş hayatı, siyaset, ordu, aile, eğitim ve evlilik kurumu bu toplumsal kurumlardan bazılarıdır. Boynueğri Abdurrahman Efendi en küçük kızı Samiha'nın İstanbul'da Ferhat'a kaçması sonrasında “Paranın gözü kör olsun. İstedğinle evlen yavrum, isterse Alevi olsun, yeter ki kocanla köye gelip elimi öpün.” (Pamuk, 2014, 322) söylemi Alevilik kimliğinin toplum tarafından ne denli dışlandığı ve hor görüldüğünün bir göstergesi kabul edilebilir. Ayrıca Abdurrahman Efendi'nin toplumun bir kısmının Alevilik inancına karşı toplumsal önyargılarına rağmen hoşgörülü ve anlayışlı bir şekilde davranması dikkat çekici olmuştur. Aynı şekilde Mevlut askerlik görevi için Kars'a gittiği sırada askerlik kurumunda Sünni-Alevi ayrımının yapıldığını yakından görmüştür. “Dördüncü bölüğün çatlak komutanı, gıcık kaptığı Diyarbakırlı (asker ocağında Kürt ve Alevi kelimeleri yasaktı) bir ere o kadar eziyet etmişti ki, gariban er, hücre cezasındayken kemeriyle kendini asıp intihar etmişti.” (Pamuk, 2014, 347). Yazarın belirttiği üzere 1980 yılında orduda Alevi ve Kürt kelimelerinin yasaklanması, dönemin toplumsal kurumlarının Alevi inancını paylaşan bireylere bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kafamda Bir Tuhaflık romanında gecekondü bölgelerine yerleşme kısmından sonra 1970’li yıllarda Alevilik olgusunun ideolojik bir çerçevede ele alındığı, bazı toplumu akımlarla Alevilik inancına mensup kimselerin eş değeri görüldüğü anlaşılmaktadır. Milliyetçi dünya görüşüne sahip Mevlut’un amcasının oğlu Korkut: “Eceli gelen Alevi cami duvarına komünist afişi yapıştırırmış. Aslında Aleviler kimseye zararı olmayan sessiz, çalışkan insanlardır ama Kültepe’deki bazı maceraperestler komünist parasıyla aramıza fitne sokmak istiyorlar.” (Pamuk, 2014, 212) demıştır. Hakikaten yazar, toplumun ortak vicdanı ve sesi olarak Alevilerin kendi hallerinde, yardımsever ve çalışkan kimseler olduğunu aslında Sünnilik ve Alevilik gerilimi sebebiyle toplumsal hayatta dinsel değerlerin yitirildiğini ifade etmiştir. “Eceli gelen köpek cami duvarına işer” atasözü bir toplum içinde kutsal sayılan değerleri kötüleyen ve aşağılayan kimselerin itibarsız olacağı anlamını taşımaktadır. Bu benzetmeyle Alevi bireyler toplumsal hayatta itibarsız ve istenmeyen kişi yerine konulmuştur. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında 1970’li yılların panoramasına çizen yazar, sağ-sol kavgası motifli Sünni-Alevi çekişmesinin betimlemesini yapmıştır (Genç, 2020, 10). Milliyetçi bir grup tarafından öldürülen Hüseyin Alkan isimli şahsın ideolojik olarak sol görüşlü birisi olduğundan bahisle Hüseyin Alkan’ın Alevi kimliğinin siyasallaştırıldığı görülmüştür. Mevlut ise, mevcut sol ve Alevi gruptan birisi olmadığı için suçluluk duygusu hissederken bir yandan Alevi olmadığı için kendisini üstün görmüştür. Nitekim Alevilik kimliğinin kamusal alandan dışlanıyor olması, toplumun bazı kesimlerinin Alevilik inancı hakkındaki ön yargıları, Alevi inancını benimsemiş bireylere karşı olumsuz bir bakış açısının oluşmasını pekiştirmiştir.

“Hüseyin Alkan’ın katillerinden hesap sorulacak TMLKHP-MLC. Altında da orak çekiçler ve kızıl bayraklardan yapılmış bir çeşit alt kenar süslemesi vardı. Hüseyin Alkan’ın kim olduğunu bilmiyordu Mevlut, ama onun da Ferhat ve Ali gibi Alevi olduğunu, onların kendilerine solcu denmesini istediklerini anlıyor ve kendi de Alevi olmadığı için hem suçluluk hem de bir üstünlük duyuyordu.” (Pamuk, 2014, 209).

Kafamda Bir Tuhaflık romanında cami yaptıрма derneği kuran ve Sünni İslam’ın gecekondü bölgesindeki temsilcisi konumunda bulunan Rizeli inşaatçı Hacı Hamit Vural’ın mahiyeti ile Alevi grup arasında çatışma çıkmıştır. Hacı Hamit’in adamları “Alevi komünistlerini püskürtmüşler. Vurallar da Kültepelili komünist-Alevileri polise bildirmiştir. Sonrasında kahvelere sivil polisler ve MİT elemanları gelip sigara tütürmeye ve televizyona bakmaya başlamışlardır.” (Pamuk, 2014, 212). Gidişattan endişe duyan Bingöl asıllı Kürt ve Alevi bireyler ise kendilerine maddi ve manevi destek olması için Bingöl’ün köylerinden Alevi akrabalarını yanına çağırılmışlardır. Pamuk, 1970’li yılların ortasından itibaren Alevilik inancına sahip gençler arasında ideolojik kamplaşmalar olduğunu belirtmiş, bir kısmının Mao taraftarı bir kısmının Moskova taraftarı olduğunu aktarmıştır. Bir süre sonra milliyetçi bir grup tarafından Alevi vatandaşların oturdukları Kültepe’de bir kahve silahlarla taranmıştır. “Kültepe’de iki, Oktepe’deki kahvede bir ölü ve yirmiye yakın yaralı vardı. Ertesi gün, kendilerine silahlı öncü diyen Marksist takımlar ile ölenlerin Alevi akrabaları ayaklandılar” (Pamuk, 2014, 226). Hatta Mevlut, sokakta dolaşırken Alevi vatandaşların yaşadıkları evlere boya ile işaret konacağını Alevilerin gece uyurken ani bir baskınla öldürüleceğini duymuştur.

Kafamda Bir Tuhaflık romanında bu çerçevede dedikodu mekanizmasının olayların geçişlerinin sağlanmasında önemli rol üstlendiği düşünülebilir. Aynı

şekilde Mevlut'un amcasının çocukları Korkut ve Süleyman Mecidiyeköy'de Ülkü ocaklarının bombalandığı, camilerde Alevilerin içki içtiği gibi dedikodular işmiştir. Dedikoduların fazla iddialı ve asılsız olduğu düşünülmesine rağmen sağ-sol ve Alevi-Sünni kutuplaşmasında etkili olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca bireylerin ve toplumsal grupların inanç yönünden farklılıklarının yaşam tarzı, tüketim kültürü ve dünya görüşü gibi unsurlarla sunulduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan toplumsal çatışmaları medya kurumunun tarafsız ve bağımsız bir şekilde değerlendirmeyeceğine belirten Ferhat, yaşanan silahlı çatışmalar ve kavgaları "Alevi katliamı" olarak nitelendirmiştir. Ferhat'a göre Alevilere karşı sistematik bir saldırı söz konusudur ve amaç Alevileri yok etmektir. Ferhat, bu saldırıda milliyetçi grupları saldırının baş aktörü olarak görürken devletin güvenlik kurumlarının bu saldırılara göz yumduğunu düşünmüştür. Ferhat: "Yarın gazeteler Kültepe'de Alevi katliamı diye yazmaz, örgüt isyanı bastırıldı, komünistler kötülük olsun diye kendilerini yakıp intihar etti diye yazarlar." (Pamuk, 2014, 242) demiştir.

"Her zaman olduğu gibi sıcak denizlere inmek isteyen Ruslar, emperyalist emellerine engel olan Türkiye'yi zayıflatmak için Sünni-Alevi, Türk-Kürt, zengin-fakir çatışması çıkarmak istiyorlar, bunun için bir evi bile olmayan Kürt ve Alevi vatandaşlarımızı kışkırtıyorlardı. Bingöllü, Tuncelili Kürtlerin ve Alevilerin Kültepe'den ve bütün bu tepelerden uzaklaştırılması bu açıdan stratejik bir önemeydi." (Pamuk, 2014, 232).

Kafamda Bir Tuhaflık romanında kendilerine ait evleri dahi olmayan Kürt ve Alevilerin kışkırtıldığını belirten yazar, Alevi bireylerin ideolojik kamplaşmalarla anıldığını ve bu sebeple Alevilik kimliğinin siyasallaştırıldığını belirtmiştir. Alevi vatandaşlar yakılan evleri ve çatışma ortamından dolayı Duttepe ve Kültepe civarını terk etmiş, "Şehrin ve ülkenin her yerinden Alevi ve Kürtlerin göç ettiği Gazi Mahallesi'ne yerleşmişlerdi" (Pamuk, 2014, 310). Nitekim Gazi Mahaltesinde dinsel ve etnik bir mekânsal kümelenme söz konusu olmuştur. Kendilerini güvende hissetmeyen aynı inancı ve değerleri paylaşan, aynı etnisiteye mensup bireyler kendi aralarında güçlü sosyal ağlar ve dayanışma duygusu inşa etmişlerdir. "Herkesin kendi evinin kapısını, bacasını, briketini tek tek biriktirip mahallelinin yardımıyla yapması Gazi Mahallesi'nde altı yıl önce buraya solcuların, Alevilerin ve Kürtlerin egemen olmasıyla başlamıştı" (Pamuk, 2014, 324). Alevilik inancını paylaşan ve etnisite olarak Kürt olan bazı bireylerin bu sosyal iletişim ağları, dayanışma ve birliktelik ruhunu ise Mevlut'un amcaoğlu Süleyman şu söylemiyle vurgulamıştır: "Mevlut! Mustafa Amca'ya uyup, huysuzluk edip bizlerle kavga etme, aileyi bölme. Bak Kürtler, Aleviler birbirleriyle nasıl dayanışıyorlar." (Pamuk, 2014, 286).

Kafamda Bir Tuhaflık romanında Alevilik inancına sahip bireylerde akrabalık ve komşuluk ilişkileri gayet samimi ve dostanedir. Alevi kültüründe birbirine iş bulma konusunda yardımcı olmak, ev kiralama konusunda dayanışma içinde olmak, evlenecek eş bulmak konusunda iletişim halinde olmak gibi kültürel pratikler gelişmiştir. Romanda genellikle emeklilerin aynı kahvede ya da kafeteryada oturdukları, aynı türden iş ve meslek gruplarına sahip oldukları görülmüştür. Mevlut'un yakın arkadaşı Ferhat, "diplomayı alır almaz, Bingöllü Alevi bir akrabanın yanına elektrik idaresinde kadroya girmesi" (Pamuk, 2014, 318) bu durumun bir göstergesi kabul edilebilir.

İbn-i Haldun'un "asabiyet" olarak ifade etmiş olduğu, grup dayanışması, ontolojik olarak grup kimliğini, birlik ve beraberliği tesis eden önemli bir olgudur.

“Asabiyet, kan bağı veya akrabalık ilişkilerine dayalı olmak üzere belirli bir zümreye ait insanların gönüllü katılımlarıyla bir araya gelebilmesi, ortak bir şekilde hareket edebilmesini” ifade etmektedir (İbn-i Haldun, 2015, 28). Grup aidiyeti ve mensubiyet duygularını güçlendiren asabiyet olgusu, sosyal sermayesi zengin toplumlarda daha belirleyici bir özelliğe sahiptir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Alevilik inancına sahip sosyal grupların sahip olduğu zengin kültürel karakteristikler ve değerler sistemi, asabiyetleri güçlü bir toplumsal grup olduklarına işaret etmektedir. Mevlut’un babası Mustafa Karataş, dindar ve muhafazakâr eğilimleri ile ön planda olmuştur. Oğlu Mevlut Karataş’a Alevilerden ve sol görüşlülerden uzak durması konusunda sıkı sıkı uyarılarda bulunan Mustafa Karataş, bir baba edasıyla oğlunu tehlikeden korumak istemiştir. Mustafa Karataş oğluna:

“Biz yoğurdumuzu, bozamızı satalım. Sen hiç karışma. Alevilerden, solculardan, Kürtlerden, o Ferhat’tan da uzak dur. Buradan onları söküp atarlarken biz de evimizden olmayalım.” (Pamuk, 2014, 238)

Demiştir. Mevlut Karataş ise Ferhat ile gayet doğal ve insani ilişkiler kurarak, arkadaşıyla iletişim halinde olmaya devam etmiştir. Ferhat’ın inancı ve Alevilik kimliğini sorun yapmayan Mevlut, Ferhat ile sinemaya gitmiş, birlikte kısmet satmış bazen de “Alevilerin, solcu şoförlerin gittiği bir kahvehaneye uğramıştır” (Pamuk, 2014, 252).

Kafamda Bir Tuhaflık romanı geleneksel meslek ve iş kollarını yeniden gündeme taşımıştır. Bozacılık, yoğurtçuluk, tavuklu pilav satılığı, seyyar satıcılık, garsonluk, otopark bekçiliği, Binbom Büfe’de kasiyerlik gibi işlerle meşgul olan Mevlut, yakın arkadaşı ve bacanağı Ferhat ile “Bacanaların Bozası” isimli bir işyeri açmıştır. Geceleri sokakta boza satarken Çarşamba’da konuk olduğu bir evde bir grup dindar insan ve bir şeyh ile tanışan Mevlut, belirli aralıklarla şeyhin ziyaretine gidip gelmeye başlamıştır. İslam’ın Sünni ekolünden gelen bu dini grubun şeyhi Mevlut’a namaz kılıp kılmadığı konusunda sorular sormuş Mevlut’u tanımaya çalışmıştır. Mevlut ise “Bacanaların Bozası” isimli işyeri açtıklarını Şeyh’e söylemiş fakat ortağının Bingöl göçmeni ve Alevi kimliğine sahip yakın arkadaşı Ferhat olduğunu söylemekten imtina etmiştir.

“Mevlut iyi ki iş ortağının Alevi olduğunu Efendi Hazretleri’ne söylememiştir. Efendi Hazretleri, Mevlut’un ortağını Sünni bir Türk sanıyordu, sohbetleri Aleviler, İran’daki Şiiiler, Hazreti Ali gibi konulara biraz olsun yaklaşırsa, Mevlut, Efendi Hazretleri onlar hakkında kötü bir şey demesin diye sözü hemen değiştirdi.” (Pamuk, 2014, 335).

Mevlut, toplumsal baskı ve tepkiden çekinmiş, ortağının Alevi bir arkadaşı olduğunu söylemekten kaçınmıştır. Bahse konu romanda Alevilik toplum tarafından onaylanmayan, öteki olarak görülen bir inanç ve düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında inanç faktörünün toplumsal ilişkileri, toplumsal kurumları, bireylerin gündelik davranış kalıplarını büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Romanda arka plan yer alan İstanbul’un betimlemesini yapan yazar, Beşiktaş, Cihangir, Beyoğlu, Taksim ve Çukurcuma gibi mekânlar ve bu mekânlarda yaşayan orta ve üst gelir grupların yaşamlarını konu edinmemiştir. Şehrin ötekileri, dışlanmışlar, yoksullar, işsizler ve gecekondu semtlerinin yaşamlarını inceleyen yazar, 1970’li yılların toplumsal, kültürel yaşamlarından kesitler paylaşmıştır. Alevilik inancını Ferhat’ın şahsında kişileştiren yazar, *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında toplumun Alevilik inancına bakış açısını

paylaşmıştır. Karakterler Sünni merkezli bir bakış açısıyla halkın Alevilik inancını nasıl değerlendirdiği ve Alevilik inancına nasıl baktığını yansıtmaktadır. Romanda; din, aile ve komşuluk ilişkileri, ordu, ekonomi, eğitim, evlilik ve medya gibi toplumsal kurumlarda bu dışlanmışlığın izdüşümleri görülebilmektedir.

4. Toplum ve Din İlişkisi

Toplumsal yaşamda insanların yaşam şeklini, dünya görüşlerini, düşünce biçimini etkileyen kurumlardan birisi dindir. Din, insanlığın var olduğundan bu yana birey ve toplumun manevi ihtiyaçlarını karşılayan, inanç ve düşünce sistemidir. Dünyada dinden ve dinsel yaşayıştan uzak kalmış bir topluma rast gelinmemiştir. Bu bağlamda din, toplumun sosyal ve psikolojik güdülerine cevap veren, sosyal hayata içerik ve anlam yükleyen toplumsal bir gerçekliktir (Keskin, 2004, 8; Güneş, 2014, 154). Sosyoloji, Antropoloji ve Felsefe bilimleri gibi birçok disiplinin inceleme alanına giren din, toplumsal yaşamın ve yaşam deseninin şekillenmesine önemli rol oynayan bir olgudur.

Sosyolojinin temel çalışma alanlarından birisi olan din kurumu, ortaya koymuş olduğu ibadetler, inanç ritüelleri ile toplumsal olarak kolektif bir bütünlük ve dayanışma oluşmasını tesis etmektedir. Din, yeniden üretilen imgeler, semboller ve ritüellerle birlikte toplumsal değerlerin oluşmasına büyük katkı sağlamaktadır (Doğan, 1979, 58). Dini, kültürel bir olgu biçiminde gören bazı yaklaşımlar mevcuttur. Zira kültür üzerine onlarca tanım yapılabilir. Kültür üzerine en kapsayıcı tanım İngiliz Antropolog Tylor'a aittir. Tylor (1871) kültürü, toplumun bir üyesi olarak bireyin ahlak, hukuk, edebiyat, sanat ve inanç kurumlarında sahip olduğu yetenekler ve değerler bütünü olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla kültür, hayata anlamını veren, bireylere toplumsal yaşamın norm ve değerlerini öğreten semboller ve anlamlar dünyasıdır (Thompson & Hickey, 2005, 57). Kültür, kolektif birlik ve beraberlik, dayanışma ve toplumsal aidiyet bilincini tesis eden maddi ve manevi öğretiler bütünüdür. Nesilden nesle sosyalleşme ve eğitim yoluyla aktarılan kültürel pratikler öğrenilen eylemler, davranış kalıpları, imgeler ve sembollerdir.

Geertz (1973, 17, 24) dini, kutsal semboller, değerler ve anlamlar kümesinden oluşan, sembolik olarak inşa edilen uygulamalar, ibadetler ile somutlaştırılan bir kurum olarak değerlendirmektedir. Nitekim din bir kültür ve yaşam tarzı meselesidir. Din, bireylere ve topluma çevresinde olup bitenleri anlama, kavrama yetisi kazandırabilmektedir. Kutsal imgeler ve değerler, bireyler üzerinde sosyal ve psikolojik birtakım etkilere sahiptir. Dinsel semboller bireyleri psikolojik olarak ibadetlere hazırladığı gibi bireylerin anlam dünyalarında, ruhsal durumlarında, moral değerlerinde güdüler oluşturmaktadır (Geertz, 1973, 14, 30). Dolayısıyla din bireylerin toplumsal davranışlarının oluşmasında, bireylerin zihniyet kazanmasında etkili olduğu gibi kültürel bir sistem üzerine oluşmaktadır. İmgeler ve sembollerin dinsel argümanlar, ibadetler, inanç pratikleri ile somut hale gelmesi ve yeniden üretilmesi din kurumunu toplumsal yaşamda etkili kılmaktadır (Hasanov, 2014, 94). İnsan olmadan kültür var olamayacağı gibi kültür olmadan da insan var olamaz. Bireylerin gündelik hayatın akışı içerisinde karşılaştıkları sorunlar ve problemleri çözme konusunda bireylere ve topluma bir anlayış modeli oluşturan din kurumu, toplumsal hayatın sürekliliğini sağladığı gibi toplumun sosyal barışına katkıda bulunan değerler ve anlamlar dizesidir. İnsanlığın var olduğu zamandan bu yana var

olan din, bireylerin ve toplumun anlama, anlamlandırma, öğrenme, anlayış ve tutum geliştirme kabiliyetlerini geliştirmiştir.

Comte, toplumların, teolojik dönem, metafizik dönem ve pozitif dönemlerden geçtiğini belirtmektedir. Tıpkı fizik ve doğa yasalarının kanunları gibi çıkarımlarda bulunan Comte'a göre, teolojik dönem, her türlü bilimsel faaliyetin yasak olduğu, gözleme dayalı bilgi edinme anlayışının kabul görmediği bir dönemdir. Genellikle askeri bir yönetimin iş başında olduğu bu dönemde her türlü doğa olayı ve gelişmelerin arkasında mutlak gizli bir el ya da metafizik bir gücün var olduğu inancı egemendir (Comte, 1975, 15). Dönmezer (1976, 28) metafizik dönemde akılcılık ve bilimsellik anlayışının egemen olmadığını fakat pozitif bir geçiş aşaması olduğunu belirtmektedir. Buna göre toplum doğaüstü ve tinsel bir gücün varlığına inanmaktadır. Toplumsal yapı tinsel güçlere inancı eleştirilemez ve sorgulanamaz olarak kabul etmektedir. Pozitif dönem olarak ifade edilen dönemde ise bilgi, iletişim teknolojilerinin yaygınlaştığı, dinsel güçler ve dinsel güçlere dayalı *ethos* (yaşam tarzı) ikinci planda olduğu seküler ve dünyevi bir bakış açısı egemendir. Rasyonalite, bilimsellik, bireysellik anlayışlarının toplumsal yaşam üzerinde etkili olduğu bu evre, insan aklının özgürleştiği aşama olarak değerlendirilmektedir (Giddens, 1997, 8).

Dinin toplumsal yaşam üzerinde etkisini ortaya koyması bakımından Alman Toplumbilimci Max Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (1999) isimli yapıtı oldukça önemlidir. Weber (1999) çalışmasında Protestan din anlayışının toplum üzerindeki sosyal, ekonomik ve sosyolojik etkilerini incelemiştir. Protestanlık din anlayışına göre bireylere sahip oldukları meslek ve işlerinin Tanrı tarafından bahşedilmiştir. Bu sebeple Tanrı'nın gönül rızasını kazanmak isteyen bireylerin işlerini ve mesleklerini en iyi şekilde icra etmeleri gerektiği anlayışı benimsenmektedir. Protestanların, eğitim seviyesi, gelir durumları, sosyal ve ekonomik profilleri ile diğer dini gruplardan farklı olduğunu belirten Weber, Hristiyan Katolik, Hristiyan Ortodoks inancına sahip ailelerin kendi çocuklarını Protestan ailelerin çocuklarını gönderdikleri okullara göndermek istediklerini ifade etmiştir. Ayrıca Almanya'da Protestan inancını benimsemiş bireylerin yaşadıkları şehirlerin ekonomik durumlarının diğer şehirlere nispeten daha iyi durumda olduğunu savunan Weber, Protestanlık inancının bireylerin dünya görüşleri, meslek bilinci, aile ve eğitim kurumları gibi birçok sosyal alanı etkilediğini savunmuştur. Dolayısıyla sosyal yapı, gruplar arasındaki sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici olan din kurumu, toplumsal yaşamı kuşatıcı bir karaktere sahiptir.

Kafamda Bir Tuhaflık romanında din ve toplum ilişkisi Sünni ve Alevi çatışması üzerinden inşa edilmiştir. Dinsel bir kimlik olan Alevilik, *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında toplumsal ilişkilere yön veren büyük ölçüde etkileyen bir niteliğe sahiptir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında Aleviler Ferhat'ın şahsında kişileştirilirken, dönemin rantçıları ve zenginleri Rizeli Hacı Hamit Vural; ülkücüler Hasan Aktaş'ın oğlu Korkut ve Süleyman ile temsil edilmişlerdir (Budak, 2015, 86). *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında birey ve din, toplum ve din ilişkisine dair önemli etkileşim söz konusudur. Din olgusu, *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında toplumsal hayatı şekillendiren başat unsurlardandır. Romanda Alevi ve Sünni ayrımı farklı inançlara sahip bireylerin yaşadıkları mekânlar üzerinden sunulmuştur. Duttepe ve Kültepe örneğinden yola çıkan yazar, 1960'lı yıllardan itibaren Bingöl, Sivas, Erzincan ve Dersim gibi şehirlerden göç etmiş Alevilik inancına sahip insanların yaşadığı Kültepe'nin karşısına Sünni Müslümanların yaşadığı Duttepe'yi inşa etmiştir (Şimşek, 2020, 315). Kültepe'deki Alevi bireylerin Duttepe'deki

camiiye namaza gitmedikleri, yüzde yetmişinden fazlasının oruç tutmadığı, bir kısmı Kürt kökenli olan Alevi bireylerin Kürt ve Alevi olduklarını uluorta yerde söylemekten çekindikleri anlatılmaktadır (Pamuk, 2014, 205).

Aynı şekilde Alevi bireylerin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarının benzer olduğu görülmektedir. Alevilerin oturdukları kahvehane, Yurt kahvesidir. Bir kısmı da Kürt kökenli olan bu Alevi bireyler, Sünni Müslümanlar ve Ülkücülerin vakit geçirdikleri kahvehaneye gidip gelmemektedir. Duttepe ve Kültepe isimli yerleşkeler arasındaki toplumsal çatışmanın sebebi ideolojik ve etnik kökenli görünmesine rağmen toplumsal çatışmanın sebebi Sünnilik-Alevilik gibi mezhep farklılığından kaynaklanmaktadır (Genç, 2020, 14). Hatta Mevlut'un babası Mustafa Karataş, ülkücü amcaoğulları Korkut ve Süleyman ile yaşadığı gerilimler, Hacı Hamit Vural ile aralarındaki mesafenin sebebi Mevlut'un Alevi arkadaşı Ferhat ile yakınlığıdır. Duttepe ve Kültepe'de Sünni-Alevi çatışması başlamadan önce Korkut'un Mevlut'u Alevi ve sol görüşlü Ferhat'tan uzak durması yönünde uyarması, Mustafa Karataş'ın Mevlut'a "biz yoğurdumuzu satalım, Alevilerden ve o Ferhat'tan uzak dur." (Pamuk, 2014, 238) biçiminde ikaz etmesi inanç faktörünün toplumsal ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Kafamda Bir Tuhaflık romanında 1970'li yıllarda yaşanan siyasi ve dinsel kutuplaşma ve sonrasında yaşanan silahlı çatışmalar Alevilik inancını benimsemiş bireylerin Duttepe ve Kültepe çevresini terk etmesine sebep olmuştur. "Hatta Ferhat, annesi ve babası ile Alevi katliamından birkaç ay sonra, evlerini Hacı Hamit Vural'ın adamlarından birine, çok fazla kazıklanmadan satmayı başarmıştı." (Pamuk, 2014, 310). Alevilerin Duttepe ve Kültepe civarında dükkânları yakılmış ve yağma edilmiştir. Yaşanan bu acı olaylardan ders çıkaran Kürt ve Alevi kimliğine sahip bireyler Gazi Mahallesi'ni yaşam alanı haline dönüştürmüştür. Alevi kökenli genç çocuklar genellikle birbirlerine yakın ya da aynı işyerlerinde çalışmışlardır. Karlıova Lokantası isimli bir lokantanın üst katında çoğu bulaşıkçılık ve garsonluk yapan Dersimli ve Bingöllü gençler beraber kalmışlardır. Dolayısıyla romanda mezhep ve inanç faktörü bireylerin yaşam alanlarını, iş alanlarını, sosyal alışkanlıklarını ve boş zaman değerlendirme faaliyetlerini büyük ölçüde etkileyebilmektedir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında yaşanan Alevi-Sünni çatışması dinsel değerlerin yitirilişi bakımından örnek teşkil etmektedir. Sünni-Alevi ayrımcılığı, ötekileştirme, birbirlerinden kız alıp vermemeleri, önyargılar toplumsal yaşamı ayırıştırılmaktadır.

Sonuç

Kafamda Bir Tuhaflık isimli romanda Mevlut'un kafasındaki tuhaflığın sebebi ne yaparsa yapsın yalnızlık duygusunu yenememesi, kendisini zaman ve mekân bağlamında bir türlü İstanbul'a ait hissedememesidir. Tuhaflığın bir nedeni de Mevlut'un üç yıl boyunca aşk mektupları yazdığı Samiha yerine ablası Rayiha'yı kaçırarak Rayiha ile evlenmesi ya da evlenmek zorunda kalmış olmasıdır. *Kafamda Bir Tuhaflık* roman isminden hareketle Mevlut'un tuhaflığının diğer sebebi Mevlut'un Alevi olmadığı halde en yakın arkadaşının Alevi olması, Mevlut'un kendini tam olarak ne Sünni ne de Alevi kimliğine sahip bir birey olarak hissedebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* isimli romanı Alevilik inancı ve değerlerine ilişkin zengin bir içeriğe sahiptir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında 43 yıllık bir zaman dilimi anlatılmakla birlikte Türkiye'de toplumun Aleviliğe bakış açısı sunulmuştur. Toplumun Alevilik inancına dair söylem ve pratiklerini yansıtan roman, toplum ve din

ilişkinini ortaya koyması bakımından önem atfetmektedir. Aile, evlilik, ordu, iş hayatı, inanç ve eğitim gibi toplumsal kurumlarda Alevi inancına sahip bireyler istenmeyen, hoş karşılanmayan ve marjinal siyasi kimliğe sahip kimseler olarak kurgulanmıştır. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında yazar, Alevilik inancına sahip bireylerin sosyal hayatta, toplumsal kurumlarda ötekileştirildiğini anlatmıştır. Taşradan göç etmiş, dar bakış açısına sahip bireyler, Aleviliği öteki, istenmeyen, hoş karşılanmayan ve marjinal bir inanç olarak görmüşlerdir. Yazar, Alevilik inancına ve kültürüne karakterler yoluyla toplumun bakış açısını, düşünce ve önyargılarını yansıtmıştır. Bu durum esasen yazarın Alevilik inancı ve pratiklerine karşı duyduğu hassasiyet ve saygının bir ifadesi biçiminde okunabilir.

Boynueğri Abdurrahman Efendi'nin kızının Ferhat'a kaçması sonucu, acılı baba Boynueğri Abdurrahman Efendi'nin "kızım! Kocan isterse Alevi olsun, geri dönün" demiş olması Aleviliğin sosyolojik imkânını ortaya koyması bakımından önemlidir. Sünni Müslüman grupların Alevi inancına sahip bireyleri aralarına almamaları, onlardan farklı bir kahvehanede oturmaları, Alevi bireylerle kız alıp vermemeleri, Askerlik kurumunda "Alevi" kelimesinin yasak olması gibi birçok örnek bu dışsallaştırmanın yansıması olarak kabul edilebilir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında 1970'li yıllar Alevi kimliğinin siyasallaştırıldığı, Alevilik olgusu ile sol ve marjinal yapılanmaların özdeşleştirildiği bir dönem olmuştur. Alevi vatandaşların oturdukları Oktepe ve Kültepe'deki Yurt kahvesinin bazı siyasal grupların tarafından uzun namlulu silahlarla taranması, bazı vatandaşların hayatını kaybetmesi şiddet olaylarını iyice tırmandırmıştır. Akabinde ülke genelinde şiddet olayları yaygınlaşmış, 1978 Aralık'ında Kahramanmaraş'ta Alevi mahalleleri yakılmış ve 150 Alevi birey hayatını kaybetmiştir. Tüm bu yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında kendilerini güvende hissetmek isteyen Alevi ve bazı Kürt kökenli bireyler İstanbul'da Gazi Mahallesi çevresinde kümelenmişlerdir. Aynı inanç ve etnisiteye mensup bireylerin bir arada yaşama arzusu mekânsal gettolaşma olgusunu ortaya çıkarmıştır. Böylece aynı mekân içinde kendi sosyal alışkanlıklarını ve pratiklerini üreten bir getto kültürü gelişmiştir. *Kafamda Bir Tuhaflık* romanının bazı bölümlerinde Alevi bireyler arasında güçlü bir asabiyet duygusunun varlığından bahsedilmiştir. Mevlut'un Rayiha ile dinsel nikâh kıyabilmesi için Alevi inancına mensup Ferhat'ın imam bulması inanca saygı ve anlayışın bir ifadesidir. Alevilik ve Sünnilik ayrımcılığı, romanda toplumun dinsel değerlerinin yitirilmesine bir örnek olarak paylaşılmıştır. Nitekim mezhep ayrımcılığı ve sosyal ayırıştırma toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya olumsuz etki etmektedir.

Kaynaklar/References

- Akpınar, Soner- Şahin, Büşra. "Orhan Pamuk Romanlarında Öteki" *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 5/11 (2017), 330-344.
- Ankay, Nurcan. "Orhan Pamuk'un Tuhaflık Gezgini Mevlut". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 13/25 (2021), 273-300.
- Budak, Ali. "Orhan Pamuk'un Kafamda Bir Tuhaflık Romanında Yerellik ve Geleneksellik". *Yeni Fikir Dergisi* 7/15 (2015), 69-90.
- Cengiz, Semran. "Orhan Pamuk'un Romanlarında Doğu-Batı İkilemi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12/12 (2010), 63-88.
- Cengiz, Kurtuluş ve Gürel, Özgür Emrah. "Fakirlerin Allah'ı, Zenginlerin Tanrısı: Orhan Pamuk Romanlarında Din ve Maneviyat Meselesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/2 (2019), 940-988.

- Comte, Auguste. *Auguste Comte and Positivism: The Essential Writings*. Transaction Publishers, 1975.
- Cuma, Ahmet. "Edebiyat Sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi sanat ve bilimin ötesi etkileşimi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009), 81-94.
- Demir, Erdi. "Çalıkuşu Romanı: Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Kadın Kimliği İnşasının Toplumsal Cinsiyet Normları Bağlamında Yorumlanması". *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2021), 317-340.
- Demir, Erdi. "Orhan Pamuk'un Romanlarında Göç Kültür ve Kimlik İlişkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 73 (2022), 100-113.
- Doğan, Lütfi. "Din ve Toplum". *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 17 (1979), 47-75.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, 1973.
- Genç, Hanife Nalan. "Orhan Pamuk'un Kafamda Bir Tuhaflık Adlı Romanını Çatışma ve Göç Kültürü Modeli Bağlamında Okumak". *Folklor/Edebiyat* 26/101 (2020), 1-21.
- Giddens, Anthony. *Sociology*. UK: Blackwell Publishing, 1997.
- Güneş Abdurrahman. "Sosyolojik olarak Din ve Toplum İlişkileri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2014), 153-164.
- Güngör, Bilgin. "Öteki İstanbul'un Anlatısı: Kafamda Bir Tuhaflık Adlı Romanının Yapısal Metodoloji Işığında Çözümlemesi". *Türkiyat Mecmuası* 25/1 (2015), 119-141.
- Dönmezer, Sulhi. *Sosyoloji*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1976.
- Güntay, Muhammet. "Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 56 (2016), 35-51.
- Gelir, Yakup. "Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanında Nişantaşı ve Çukurcuma Bağlamında Sınıfsal Farklılıklar". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (2019), 597-618.
- Hasanov, Behram. "Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din Religion as a Cultural System by Clifford Geertz.". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 79-96.
- İbn-i Haldun. *Mukaddime*. haz. Ahmet Erkoç. Ankara: Yason Yayıncılık, 2015.
- Keskin, Mustafa. "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme." *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004), 7-21.
- Kırtıl, Gonca. "Edebî Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2012), 291-312.
- Kula, Onur Bilge. "Kafamda Bir Tuhaflık Romanında Sosyal-Siyasal Ayrışmanın Anlatışırımı". *Folklor/Edebiyat* 22/88 (2016), 9-22.
- Kundera, Milan. *Roman Sanatı*. 4. Basım. çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları, 2012.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. 6 Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.
- Pamuk, Orhan. *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Pamuk, Orhan. *Öteki Renkler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Pamuk, Orhan. *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Sarıkaya, Orhan. "Kafamda Bir Tuhaflık Romanında Mekânın Sosyolojik İşlevi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 52/52 (2015), 79-96.
- Şatıroğlu, Ayşen. "Edebiyat Sosyolojisi". *İstanbul University Journal of Sociology* 3/11 (2012), 173-177.
- Şimşek, Yaşar. "Orhan Pamuk'un Kafamda Bir Tuhaflık Romanında Yitirilmiş Değerler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 67 (2020), 299-328.

- Taş, Songül. “Orhan’da Saklı Ferit Beyaz Kale’de”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/15 (2016), 504-522.
- Thompson, William E., Joseph V. Hickey, and Mica L. Thompson. *Society in Focus: An Introduction to Sociology*. Pearson, 2005.
- Tylor, Edward Burnett. *Primitive Culture: Researches into the Development Of Mythology, Philosophy, Religion, Art And Custom*. J. Murray, 1871.
- Yazıcı, Hasan. “Edebiyat Sosyolojisine Toplu Bir Bakış Sosyolojinin Tanımı ve Diğer İlimlerle İlişkisi”. *İstanbul Journal of Sociological Studies* 39 (2009), 41-52.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.